

Μετά δὲ τὴν κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1444 ἀναγόρευσιν εἰς διδάκτορα οὐδεις πλέον γίνεται λόγος περὶ τοῦ Ἀργυροπούλου ὡς διατρίβοντος ἐν Παταβίῳ. Κατὰ ταῦτα δικαιοῦμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἢ ὀλίγῳ ἀργότερον ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ ὑπερτριετής αὐτοῦ ἐν Παταβίῳ ἀπουσία, παραταθεῖσα κατὰ τάνωτέρω λεχθέντα ἀπὸ τοῦ 1441 ὑπερμεσοῦντος τὸ ἐνωρίτερον μέχρι τοῦλάχιστον τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1444, εἶχε στερήσει αὐτὸν τῶν ἀγαπητῶν οἰκείων, ἐπειδὴ οὐδαμῶς εἶνε πιθανὸν, ὅτι εἶχε συμπαραλάβει εἰς τὴν Ἰταλίαν τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα. Ἐζη δ' ἀκόμη ἡ σύζυγος αὐτοῦ οὐ μόνον τότε, ἀλλὰ καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ 1472 τοῦλάχιστον. Ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἀποβάλλει ὁ Ἀργυρόπουλος ἐν τῷ χρόνῳ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἀπουσίας τὸ πρότερον ἐν Βυζαντίῳ ἀξίωμα καὶ τὴν ἀρχὴν κριτοῦ τοῦ δημοσίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἣν εἶδομεν αὐτὸν περιβαλλόμενον τῷ 1441¹ καὶ παρουσιάζεται ἔχων ἀκόμη τῷ 1451, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον προσφωνήματος αὐτοῦ².

Ἀσφαλῶς δὲ μαρτυρεῖται ἡ διαμονὴ τοῦ Ἀργυροπούλου ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὰ ἔτη 1448, 1449 καὶ μέχρι τοῦλάχιστον τῆς 23 Μαρτίου 1450 ἐκ τεσσάρων τῶν ἐν τῷ βιβλίῳ

omnibus presentibus, Fuerunt domini doctores in dicto examine in numero XIII videl. maior pars collegii.

Examen et conuentus in artibus facti priuatim Mgri Johannis Argiropulo de Constantinopoli Millesimo IIIJ^o XXXX° IIIJ^o Indictione VII^a die XVI° mensis May coram Re^{mo} in christo patre et domino Petro Donato dei et apostolice Sedis gratia episcopi Paduani fuit examinatus dictus Magister... in quo quidem examine fuerunt domini doctores XVIII-28 VII... iam licentiatus, ut supra patet, in temptatiuo examine. Cui dedit insignia doctoratus dnus Mag. Bartolamus de sancta Sophia iunior nomine aliorum promotorum et erat tunc Vice-Rector pro illo actu dominus Mgr Benedictus Garlu de Tarvisu artium doctor.

¹ Ἴδε ἄνωτέρω σ. ιζ'.

² Ἀργυροπουλείων σ. 129. Ἰωάννου τοῦ Ἀργυροπούλου τοῦ κριτοῦ τοῦ δημοσίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

τούτῳ ἐκδιδόμενων συγγραφῶν αὐτοῦ. Εἶνε δὲ αὐταὶ ἡ Μονωδία εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον, θανόντα τῇ 31 Ὀκτωβρίου 1448¹, ὁ Παραμυθητικὸς πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν βασιλέα ἐλθόντα ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ λαβόντα τὰ σκῆπτρα τοῦ Ἰωάννου ἀποθανόντος² καὶ ὁ Βασιλικὸς ἢ περὶ βασιλείας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον³, λόγοι γραφέντες βραχὺ μετὰ τὴν εἰς Κωνσταντινούπουλιν ἄφιξιν τοῦ Κωνσταντίνου τῇ 12 Μαρτίου 1449, τέλος δὲ ὁ Παραμυθητικὸς πρὸς τὸν βασιλέα ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς ἑαυτοῦ μητρὸς⁴, Εἰρήνης, φερούσης δὲ ὡς μοναχῆς τὸ ὄνομα Ὑπομονῆς καὶ θανούσης τῇ 23 Μαρτίου 1450⁵.

Εἰς δὲ τὰ ἔτη τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμονῆς τοῦ Ἀργυροπούλου μετὰξὺ τοῦ 1444, ἡ ὀλίγῳ ἀργότερον, καὶ τοῦ Μαρτίου 1450, ἡ ὀλίγῳ ἀργότερον, ἀναφέρεται καὶ τὸ τοῦ Μιχαὴλ Ἀποστόλη Προςφώνημα εἰς τὸν αὐτοῦ διδάσκαλον Ἰωάννην τὸν Ἀργυροπούλου, ὅτε ἤρξατο διδάσκων προτροπῇ βασιλέως ἐν τῷ τοῦ Ξενῶνος καθολικῷ μουσεῖῳ⁶. Καὶ ἡ μὲν μαθητεία τοῦ Ἀποστόλη παρὰ τῷ Ἀργυροπούλῳ ἀναφέρεται βεβαίως εἰς χρόνους πολὺ ἀρχαιοτέρους, εἴτε πρὸ τῆς εἰς τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας μεταβάσεως τοῦ διδασκάλου, εἴτε κατὰ τὴν ἐξ αὐτῆς ἐπάνοδον μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1441 ἐπιστροφῆς αὐτοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ δὲ ἰδρυσις τοῦ διδασκαλείου ἢ μουσείου τοῦ Ἀργυροπούλου ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔγεινε μετὰ τὴν ἐξ Ἰταλίας τῷ 1444 ἡ ὀλίγῳ ἀργότερον ἐπάνοδον αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ πολὺν μετ' αὐτὴν χρόνον⁷. Ἄρα ὁ βασιλεὺς, οὗ προτροπῇ ἤρξατο διδάσκων ἐν αὐτῷ, δὲν εἶνε

¹ Ἀργυροπουλείων σ. 1 κ. ἐ.

² Ἀργυροπουλείων σ. 8 κ. ἐ.

³ Ἀργυροπουλείων σ. 29 κ. ἐ.

⁴ Ἀργυροπουλείων σ. 48 κ. ἐ.

⁵ Φραντζῆ ἔκδ. Βόννης σ. 210, 13 κ. ἐ.

⁶ Ἀργυροπουλείων σ. 227 κ. ἐ.

⁷ Ἴδε καὶ τὰ κατωτέρω λεγόμενα περὶ τῆς κατ' Ἀπρίλιον 1446 ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀναχωρήσεως τοῦ Γεωργίου Τραπεζουντίου.

ὁ Κωνσταντῖνος, ἀλλ' ὁ προκάτοχος αὐτοῦ Ἰωάννης Παλαιολόγος. Ἴδου δὲ τίνα λέγει περὶ τῆς σχολῆς ταύτης ὁ Ἀποστόλης:

Ὡς γὰρ ἐκ τῆς τῶν Εὐρωπαίων, ὧ παρόντες, ἀφίκετο γῆς, οἱ τὰ τῆς Ἑλλάδος μετόπισται ἀγαθὰ, βλέψας εἰς τὰ τὸ ὄνομα μόνον μουσεῖα φυλάττοντα ὅπως τε διητᾶτο καὶ οἷα μηδεμιᾶς οὐσης ἐπιμελείας ἐγένετο, τὴν τε φίλην πατρίδα κακῶς ἠλέησεν ἔχουσιν καὶ τοὺς λόγους ἐν ἀτιμίᾳ κειμένους ἐθρήνησε, βουλή δέ τις ἀρίστη τῷ γενναίῳ παραχρῆμα συνέστη τὰ τῶν λόγων ἐπανορθώσασθαι. Καὶ δὴ μουσεῖόν τε ἦν αὐτίκα ἀνεωγῶς οὐχ ὡς ἂν ἦν αὐτῷ κατὰ γνώμην οὐδ' οἷον ἐξ Ἰταλίας ἐβούλετο ἐπανήκων, τοῦ καιροῦ καὶ τοῦτο ὥσπερ καὶ τᾶλλα δῆπου συγγέαντος, πλὴν ἀλλὰ τῶν γε ἐφ' ἡμῶν πάντων πολλῷ τῷ μέτῳ διεννηχός, ἀντικρυς ἄλλην Ἀκαδημίαν καὶ Στοᾶν καὶ Περίπατον, τὰ τῶν ἡγεμόνων τῆς φιλοσοφίας βασιλεία. Οὐδὲ γὰρ τοῖς ἐκεῖσε κρουνηδὸν ἐπιρρέουσι τοιαῦτα ἀκούειν ἦν, οἷα καὶ παρ' ἄλλοις φοιτῶσιν, ἀλλ' οἷα τε Ὀμήρῳ ἐλέγετο καὶ Δημοσθένει καὶ Πλάτωνι. Τούτων τοίνυν τὰ μὲν ἰδὼν ὁ γενναῖος ἡμῶν καὶ φιλόσοφος βασιλεὺς, τὰ δ' ἀκούων παρ' ὧν ἐδόκει βέλτιον εἶναι, οὐκ ἐν λειμῶνι καὶ παρὰδεῖσιν διέγνω ταῦτ' εἶναι λέγεσθαι δίκαια, ἀλλ' οἷα κόσμον φέρει τῇ πατρίδι λεγόμενα, μᾶλλον δ' ὅπου νῦν ὑμεῖς αὐτὸν καθορᾶτε ἐφ' ὑψηλοῦ καθήμενον βήματος, ὅθεν, οἶμαι, καὶ τοὺς μέγα τι περὶ αὐτῶν οἰομένους ὀλίγ' ἂν καὶ μὴ κατὰ τέχνην ἐπισταμένους ἐλέγξειε¹.

Αὐτὸς δὲ ὁ Ἀργυρόπουλος τὰ ἐξῆς λέγει περὶ τοῦ διδασκαλείου οὗ προέστη:

Κἀπειδὴ καὶ εἰς ἄνδρας ἐτέλεσα, διδασκαλείου προσιῆναι ἠξιώθην παρὰ βασιλέως, καὶ ταῦτα σοφωτάτου, ἔνθα πολλοὶ καὶ τῶν ἐξ Ἰταλίας σοφῶν ἡμῶν ἀκηκοότες ἐπήνεσάν τε καὶ τὴν περὶ λόγους ἡμῶν ἐπισιτήμην ἠγήσαντο, καὶ μάλιστα ἦν περὶ τὰ Φυσικὰ καὶ τοὺς συλλογισμοὺς Ἀριστοτέλους ἐπεδείκνυμεν, εἰ καὶ ὕστερον, ἄλλοτε ἄλλαις συμφοραῖς χρησάμενοι, τούτων ὀλιγορήσαμεν².

¹ Ἀργυροπουλείων σ. 228,19-229,19. Ἴδε καὶ τὴν συνέχειαν, ὅπου ὁ Ἀποστόλης ἐξυμνεῖ τὴν διδασκαλικὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Ἀργυροπούλου.

² Ἀργυροπουλείων σ. 73-4.

Ἰδρύθη δὲ τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως προστατευόμενον, ἴσως δ' ἐν μέρει καὶ συντηρούμενον καθολικὸν μουσεῖον τοῦτο ἐν τῷ Ξενῶνι, καθ' ἃ διδασκόμεθα ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ εἰς τὸν Ἀργυρόπουλον Προσφωνήματος τοῦ Ἀποστόλη¹. Τίς δὲ οὗτος ὁ Ξενῶν ἐκ τῶν πολλῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁμωνύμων καθιδρυμάτων μακθάνομεν ἐκ σημειώματος ἐπιγεγραμμένου ἐν εἰκόνι τοῦ Ἰωάννου Ἀργυροπούλου κοσμούσῃ τὸ φ. 35^α τοῦ Βαροκκικοῦ κώδικος 87 τῆς ἐν Ὁξωνίῳ Βοδληϊανῆς βιβλιοθήκης, γεγραμμένου τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα καὶ περιέχοντος ἐν τῷ πλείστῳ αὐτοῦ μέρει τὰς Κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους μετὰ παρασελιδίων σχολίων, ἀπορρευσάντων πιθανῶς ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ Ξενῶνι διδασκαλίας τοῦ Ἀργυροπούλου².

Ἡ εἰκὼν αὕτη, ἧς παραθέτομεν ἐνταῦθα πανομοιότυπον ἐκ φωτογραφίας (Πίναξ Β')³, φέρει τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν· Ὁ Ἀργυρόπουλος καὶ διδάσκει Ἀντώνιον Πυρόπουλον ἰατρὸν καὶ Μανουὴλ Πυρόπουλον καὶ Πανάρετον Ἰωάννην ἰατρὸν καὶ Ἄγγελον Δημήτριον καὶ Ἀγάλλωνα τὸν τοῦ Μόσχου καὶ Βρανὰν τὸν τοῦ πρω-

¹ Ἀργυροπουλείων σ. 227.

² *Coxe Catalogi codicum manuseriptorum bibliothecae Bodleianae Pars prima*. Ἐν Ὁξωνίῳ. 1853 σ. 152. Μετὰ τοῦ κώδικος τούτου συμπέπτει κατὰ τὸ πλείστον καὶ ὁ ἐν τῇ Πανεπιστημιακῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Γενούης κώδιξ F. VI. 9, γεγραμμένος τὰ τέλη τοῦ 15' ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15' αἰῶνος. Ἴδε *E. Martinì Catalogo di manoscritti greci esistenti nelle biblioteche italiani* Τόμ. Α' σ. 321. Καὶ προστίθενται μὲν ἐν τέλει αὐτοῦ καὶ αἱ ἐν τῷ Ὁξωνιακῷ λείπουσαι συγγραφαὶ τοῦ Ἀριστοτέλους Περὶ Ἑρμηνείας καὶ Ἀναλυτικὰ πρότερα, ἀλλὰ κατὰ τὰλλα ὁ κώδιξ οὗτος εἶνε προφανῶς ἀντίγραφον τοῦ Ὁξωνιακοῦ. Διὸ ὅμοια εἶνε ἐν ἀμφοτέροις τοῖς κώδιξι καὶ τὰ ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀργυροπούλου, ὡς φαίνεται, ἀπορρεύσαντα σχόλια τῶν Κατηγοριῶν, ἀρχόμενα διὰ τῶν λέξεων Ὁμώνυμα εἶπε πληθυντικῶς, ὅτι ἡ ὁμωνυμία κτλ.

³ Ἡ εἰκὼν αὕτη ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ *Hodius De graecis illustribus*. Ἐν Λονδίῳ. 1742 σ. 195, τελευταῖον δὲ ὑπὸ τοῦ *Legrand Bibliographie hellénique...* anx XVe et XVIe siècles Τόμ. Γ' σ. 166α. Ἡδὴ δὲ ὁ *Legrand* παρατήρησεν αὐτόθι σ. 166δ, ὅτι ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ἀντιτύπων τοῦ βιβλίου τοῦ *Hodius* λείπει ἡ εἰκὼν αὕτη. Καὶ πράγματι οὔτ' ἐν τῷ ἀντιτύπῳ τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν, οὔτ' ἐν τῷ τῆς Βουλῆς, οὔτ' ἐν τῷ τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης (Biblioteca Nazionale) τῆς Ῥώμης περιλαμβάνεται αὕτη· εὐτυχῶς δ' εὐρίσκεται ἡ εἰκὼν ἐν τῷ ἀντιτύπῳ τῆς ἐμῆς βιβλιοθήκης, ὅπερ εἶχον ἀγοράσει τῷ 1877 ἐν Λονδίῳ.

τομάστορος Ιατρὸν ἐν τῷ τοῦ Κράλου ξενῶνι¹. Ἐκατέρωθεν δὲ τοῦ προσώπου τοῦ Ἀργυροπούλου ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή Ἰωάννης διδάσκαλος ὁ Ἀργυρόπουλος, ἐν δὲ τῇ ᾠφ' καὶ διδάσκει Ἀντώνιον Πυρόπουλον καὶ Πανάρειτον καὶ Ἀγάλλωνα καὶ Ἄγγελον καὶ Βρανὰν καὶ Ἀνδρέαν καὶ Μανουὴλ Πυρόπουλον².

Τὸν δὲ Ξενῶνα τοῦτον τὸν φερώνυμους ἀπὸ κράλη τινὸς τῆς Σερβίας γινώσκουμεν ὑφιστάμενον ἤδη τῷ 1406 ἐκ τοῦ ἐξῆς σημειώματος τοῦ περιωνύμου κώδικος τοῦ Διοσκορίδου (med. 3) τοῦ ἀποκειμένου ἐν τῇ Αὐτοκρατορικῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βιέννης ἐν φ. 1^α. Τὸ παρὸν βιβλίον τὸν Διοσκορίδην παντάπασι παλαιωθέντα καὶ κινδυνεύοντα τελείως διαφθαρήναι εὐστάχωσεν (γρ. ἐστάχωσεν) ὁ Χορτιασμένος Ἰωάννης προτροπῇ καὶ ἐξόδῳ τοῦ τιμιωτάτου ἐν μοναχοῖς κυρίου Ναθαναὴλ, νοσοκόμου τηνικαῦτα τυγχάνοντος ἐν τῷ Ξενῶνι τοῦ κράλη, ἔτους 570ιδ³. Ὁ κράλης δὲ οὗτος πιστεύεται ὅτι εἶνε ὁ Στέφανος Β' Οὐρσεσις (1282-1320), καὶ προστίθεται, ὅτι ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθεὶς ξενῶν συνεδέετο πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Προδρόμου ἢ τῆς Παλαιᾶς Πέτρας⁴.

Ἐν τῷ Ξενῶνι τούτῳ ἐγκατασταθὲν τὸ καθολικὸν μουσεῖον, ἐν ᾧ ἐδίδαξεν ὁ Ἀργυρόπουλος, διελύθη, ὡς εἰκὸς, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅτε ἄλλως οἱ πλεῖστοι τῶν λογίων ἔφυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Οὐδέν τι δὲ ἄλλο μανθάνομεν περὶ αὐτοῦ ἢ ὅτι ἐν αὐτῷ πλήν τοῦ Ἀργυροπούλου ἐδίδαξε καὶ ὁ Ἀποστόλης, ὅστις γνωρίζει εἰς

¹ Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἐξεδόθη μετὰ πολλῶν σφαλμάτων ὑπὸ τοῦ *Coxe Catalogi codicum manuscriptorum bibliothecae Bodleianae Pars prima*. Ἐν Ὁξωνίῳ. 1853 σ. 152, εἶτα δὲ ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ *Legrand* ἐνθ' ἄν.

² Ἡ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη ἐπιγραφή ὑπ' οὐδενὸς μέχρι τοῦδε ἐξεδόθησαν.

³ *Lambecii Commentariorum de Bibliotheca Caesarea Vindobonensi Liber secundus*. Τόμ. Β' σ. 134.— Πρὸβλ. *Ducange Constantinopolis Christiana* ἐκδ. Παρισίων Βιβλ. IV σ. 163, ὅπου τὸ σημείωμα ἐξετυπώθη μετὰ πολλῶν σφαλμάτων.

⁴ Ταῦτα σημειοῦνται, ἄγνωστόν μοι πόθεν παραληφθέντα, ὑπὸ *Marie Vogel-Victor Gardthausen* ἐνθ' ἄν. σ. 175 σημ. 3.

ἡμᾶς καὶ τινα περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐν αὐτῷ διδασκαλίας αὐτοῦ ¹.

Περὶ δὲ τῶν ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Ξενῶνος μαθητῶν τοῦ Ἀργυροπούλου τῶν ἐν τῇ σημειώσει τῆς εἰκόνης τοῦ Ὄξωνιακοῦ κώδικος ἀναγραφομένων ἐλάχιστα γινώσκωμεν. Καὶ τῶν μὲν Πυροπούλων οὐδέτερος εἶνε γνωστός· ἴσως δὲ ἦσαν συγγενεῖς τοῦ Ἀλεξίου Πυροπούλου τοῦ γράψαντος τελευτῶντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ἢ ἀρχομένου τοῦ δεκάτου πέμπτου τὸ μέγιστον μέρος τοῦ Παρισιακοῦ κώδικος 2143 καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ Παρισιακοῦ 2144, περιεχόντων συγγραφὰς τοῦ Ἱπποκράτους, ἴσως ἄρα ὄντος καὶ τούτου ἱατροῦ, καθ' ἃ ὁ Ἀντώνιος (Ἀνδρέας;) Πυρόπουλος ². Ἄλλον δὲ Πυρόπουλον ὀλίγῳ ἀρχαιότερον γινώσκωμεν τὸν Ἰάκωβον, πρὸς ὃν σώζεται ἐπιστολὴ τοῦ Δημητρίου Κυδώνη, δανείσας τος εἰς αὐτὸν κώδικα τοῦ Δημοσθένους καὶ ὁμολογοῦντος, ὅτι βλέπει αὐτὸν μεγάλως ὠφεληθέντα ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ῥήτορος ³.

¹ Ἐν τῷ ἀνεκδότῳ αὐτοῦ Λόγῳ παραιναιτικῷ πρὸς Ἱταλοὺς ἐκ Γορτύνης εἰς Ἱταλίαν Ῥώμης, σωζομένῳ ἐν τῷ Παρισιακῷ 1760 καὶ τῷ ἐν Βρυξελλαῖς κώδικι 11270, ἐν ᾧ, κακίζων τὸν τρόπον τῆς παρ' Ἱταλοῖς διδασκαλίας τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων, ἀγγέλλει, ὅτι προτίθεται νὰ μεταβῇ ἐκ Κρήτης εἰς Ἱταλίαν, ὅπως ἰδρῦσῃ μουσεῖον, λέγονται καὶ τὰ ἑξῆς· "Ἐστὼν μὲν τοι γε οἱ παῖδες ἀμφὶ τὰ πεντεκαίδεκα ἔτη καὶ μικρόν τι γε ἦσσαν ἢ πρὸς, ἐπιστάμενοι τὰ Ῥωμαίων κατὰ γε αὐτῶν ἐκάστῳ τὸ ἐγχωροῦν βιβλία δὲ κτησάσθων ἃ ἂν καὶ οἶων αὐτὸς διατάξαιμι· διατριβόντων δ' ἅπασαν μετ' ἐμοῦ τὴν ἡμέραν, ἀριστιῶντες τὴν μεσημβρίαν, ὡς ἔθος, καὶ μετὰ ταύτην γε αὐθις ἐπανιόντων εἰς τὸ μουσεῖον οὐκ ἐφ' ὑψηλοῦ βήματος καθημένον καὶ φωνασκοῦντος (ταῦτα κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν τρόπον τῆς παρ' Ἱταλοῖς διδασκαλίας), ἀλλ' εἰς θῶκον ἢ τρίποδα, περὶ πού γε τὸ ἰσόπεδον, τοῦθ' ὅπερ ἐποίουν ἐς τόδε κἂν Βυζαντίῳ κἂν Κρήτῃ· ὅθεν μοι καὶ πλείους ἐγένοντο φοιτηταὶ καὶ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων νέῳ τε ὄντι καὶ πολλῶν ἐλάττω εἰδότε ἢ πολλά γε ἐπισταμένοισι καὶ γέρονσι, δῶρον, οἶμαι, τοῦτο λαβόντι παρὰ θεοῦ, ἵνα μὴ πάντῃ μόνος εἶην ἄμοιρος ἀρετῆς. Ταῦτα κατὰ τὸ ἀπόγραφον τῶν Βρυξελλῶν, ἐξ οὗ ἔχω ἀντιγράψαι τὸν ὅλον λόγον, ἐπιφυλασσόμενος νῦντιδάλω αὐτὸ πρὸς τὸ τῶν Παρισίων ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Σουλιάρδου γεγραμμένῳ κώδικι. Τὰ δ' ἐν τῇ γαλλικῇ ἀναλύσει τοῦ λόγου τούτου λεγόμενα ὑπὸ *Noiret* (*Lettres inédites de Michel Apostolis*. Ἐν Παρισίοις. 1889 σ. 144) de là l'explication toute nouvelle de son long séjour en Crète, qu'il attribue à son espérance de voir bientôt les Turcs expulsés de Constantinople et les professeurs grecs reprenant possession de leurs chaires au Mouséon du Xénon δὲν εὑρίσκονται ἐν τῷ κώδικι τῶν Βρυξελλῶν.

² *Marie Vogel-Victor Gardthausen* ἐνθ' ἄν. σ. 13.

³ Βουρνεϊανοῦ κώδικος τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βρεττανικοῦ μουσείου, φ. 182α κατὰ τὴν παρ' ἐμοὶ ἀντίγραφον τῶν ἐν αὐτῷ ἐπιστολῶν τοῦ Κυδώνη.

Ὁ δὲ ἰατρὸς Ἰωάννης Πανάρετος δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ εἶνε ὁ τοῦτο τὸ ὄνομα φέρων ὁ γράψας τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα μέρος τοῦ Λαυρεντιανοῦ κώδικος 1 τοῦ Pluteus 81, οὐδ' εἶνε ἴσως τυχαῖον, ὅτι ὁ κώδιξ οὗτος περιέχει συγγραφὰς τοῦ Ἀριστοτέλους, ὃν ἰδίως ἐδίδασκεν ὁ Ἰωάννης Ἀργυροπούλος¹. Ἄγνωστον δὲ εἶνε ἂν ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀργυροπούλου Ἰωάννης Πανάρετος ἔχει οἰανδήποτε σχέσιν πρὸς τὸν ἀγνώστου προωνυμίου Πανάρετον, εἰς ὃν ἀπευθύνεται ἡ ἐνδεκάτη καὶ ἡ δεκάτη ἐνάτη τῶν ἐπιστολῶν τῆς ὑπὸ τοῦ Krumbacher κληθείσης Φλωρεντιακῆς συλλογῆς². Ὁ δὲ Ἄγγελος Δημήτριος δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ εἶνε ὁ γραμματικὸς Δημήτριος Ἄγγελος ὁ ἐπιλεγόμενος Κλειδᾶς ὁ ἐν ἔτει 1431 μετὰ τοῦ στρατοπεδάρχου Ἰάγαρι καὶ τοῦ ἡγουμένου Ἰωσήφ ἀποσταλεῖς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ὡς πρέσβυς πρὸς τὸν πάπαν Εὐγένιον Δ'³. Δυσεξερευνητόν δὲ εἶνε τίς εἶνε ὁ ἰατρὸς Βρανᾶς ὁ υἱὸς τοῦ πρωτομάστορος. Τέλος δὲ ὁ Ἀγάλλων Μόσχος ἀνήκει ἀναμφιλέκτως εἰς τὴν γνωστὴν πελοποννησιακὴν οἰκογένειαν τῶν Μόσχων⁴.

¹ Ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Δ' σ. 264 λέγεται περὶ τοῦ βιβλιογράφου τούτου, ὅτι ἔζησε τελευτῶντος τοῦ δωδεκάτου ἢ ἀρχομένου τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, συμφώνως πρὸς τὴν βεβαίωσιν τοῦ *Bandini* Catalogus codicum manuscriptorum bibliothecae Mediceo-Laurentianae. Τόμ. Γ' σ. 219. Ἄλλ' ἡ *Marie Vogel* ἐνθ' ἀν. σ. 184 ἀναγράφει αὐτὸν ὡς βιβλιογράφον τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, στηριζομένη εἰς τὸ σημεῖωμα τοῦ Vaticanus Graecus 101 Ἰωάννης ὁ Πανάρετος δοῦλος τοῦ Ἰῶ Χῦ τὸ ἐμφαῖνον τὸν κτήτορα κώδικος γραφέντος ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Κυδωνη καὶ ἀνήκοντος εἰς αὐτόν, ἔπειτα δ' εἰς τὸν Ἰωάννην Πανάρετον. Καὶ πρέπει μὲν νὰ ἐξετασθῇ, ἂν πράγματι ὁ Λαυρεντιακὸς κώδιξ ἐγράφη τὸν δέκατον τρίτον ἢ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα, ἀλλὰ, καὶ ἂν ἀποδειχθῇ, ὅτι ἔχει δίκαιον ὁ *Bandini* καὶ ὄχι ἡ *Vogel*, πάλιν ἔχομεν Ἰωάννην Πανάρετον τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος τὸν κτήτορα τοῦ Βατικανικοῦ 181, ὅστις δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ εἶνε αὐτὸς ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀργυροπούλου.

² Ἡ συλλογὴ αὕτη τῶν ἐπιστολῶν τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος περιέχεται ἐν τῷ κώδικι τῆς Λαυρεντιανῆς βιβλιοθήκης S. Marco 356 καὶ τῷ τῆς Μοναχείου βιβλιοθήκης 198. Προσθετός δὲ καὶ οὗτος ὁ Πανάρετος εἰς τοὺς ὑπ' ἐμοῦ καταλεχθέντας ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Δ' σ. 264 κ. ἐ. καὶ Τόμ. Ε' σ. 112 κ. ἐ.

³ *Συροπούλου (Σγουροπούλου) Historia vera unionis non verae* σ. 12.

⁴ Ἴδε Νέου Ἑλληνομνήμονος Τόμ. Δ' σ. 307, 347 κ. ἐ.

Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶνε, ὅτι μεταξὺ τῶν ἐν τῷ σημειώματι τῆς Ὀξωνιακῆς εἰκόνας ἐξ μαθητῶν τοῦ Ἀργυροπούλου τρεῖς εἶνε ἰατροί. Εἶνε ἄρα τοῦτο τυχαῖον ἢ μὴ τυχόν ὁ Ἀργυρόπουλος δὲν περιωρίζετο εἰς τὴν διδασκαλίαν φιλοσοφικῶν μαθημάτων καὶ ἰδίως τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλ' ἤπτετο καὶ τῆς ἰατρικῆς; Λέγεται μὲν που καὶ που, ὅτι ἐν Πάταβίῳ ἔτυχε καὶ ἰατρικοῦ πτυχίου, ἀλλὰ τοῦτο οὐδαμῶθεν βεβαιούται· ἀπ' ἐναντίας δὲ εἶδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ἐν τῷ πτυχίῳ αὐτοῦ ἢ τὸ πρότερον, καθ' ἃ φαίνεται, ἐκ λάθους γραφείσα λέξις *medicinae* ἔχει διαξεσθῆ. Διὰ ταῦτα δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι αὐτόχρομα ἰατρικὰ μαθήματα διδάσκων ὁ Ἀργυρόπουλος εἴλκυε πρὸς ἑαυτὸν τοὺς ἰατρούς· μᾶλλον δὲ οὗτοι ἔσπευδον εἰς ἀκρόασιν αὐτοῦ τοῦτο μὲν ἕνεκα τῆς γενικῆς παιδείσεως, ἣν ἠδύναντο νάρυσθῶσι παρὰ διδασκάλου οὕτως ἐξόχου, τοῦτο δὲ πιθανῶς ἐκ τῆς εἰς τὰ μαθήματα αὐτοῦ συμπεριλήψεως τῆς ἐρμηνείας τῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως τοῦ Ἀριστοτέλους, περὶ ἣν βλέπομεν αὐτὸν διατρίβοντα καὶ ἀργότερον ἐν Φλωρεντίᾳ¹. Καὶ ἄλλως δὲ δὲν ἦτο ὁ Ἀργυρόπουλος καθ' ὅλου ἄγευστος φυσικῶν καὶ ἰατρικῶν γνώσεων, καθ' ἃ ἀποδεικνύει ἢ ὑπ' αὐτοῦ γραφείσα Λύσις ἀποριῶν καὶ ζητημάτων ἅπερ ἐζήτησέ τις τῶν ἐν τῇ κατὰ Κύπρον φιλοσόφων καὶ ἰατρῶν², συνταχθεῖσα οὐκ ἀπιθάνως κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν χρόνον καθ' ὃν ἐδίδασκεν ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Ξενῶνος.

Ἡ δὲ βασιλικὴ προστασία καὶ ἡ εὐδοκίμησις τοῦ Ἀργυροπούλου ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἐξήγειρεν, ὡς εἰκὸς, τὴν ἀντιζηλίαν τῶν φθογούντων αὐτὸν, παροξυνομένων καὶ ὑπὸ τοῦ ὑπεροπτικοῦ αὐτοῦ ἤθους καὶ τοῦ δυστρόπου χαρακτῆρος³. Εὐνόητος λοιπὸν εἶνε

¹ Ἴδε ἀνωτέρω σ. ζ' σημ. 1. Καὶ ἐν ταῖς λατινικαῖς μεταφράσεσι τοῦ Ἀργυροπούλου περιλαμβάνεται ἡ Φυσικὴ ἀκρόασις. Ἴδε κατωτέρω σ. μβ'.

² Ἀργυροπουλείων σ. 142 κ. ε.

³ Ἴδε τὴν λατινικὴν ἐπιστολὴν Φιλέλφου πρὸς τὸν υἱὸν Μάριον ἀπὸ 13 Ἀπριλίου 1441, ἐν ἣ γράφει αὐτῷ *Solet enim quandoque vir iste non minus levitatis morositatisque prae se ferre quam disciplinae . . . Litteratura tibi ex eo comparanda est: non mores.* Ἀργυροπουλείων σ. 312. Πρβλ. σ. 208. Ἐν δὲ σ. 210 γράφει αὐτῷ ὁ Βησ-

ἢ ἐκ τούτων τῶν λόγων κατὰ τοῦτον πιθανῶς τὸν χρόνον ἐπελ-
 θοῦσα διάστασις αὐτοῦ πρὸς ἄλλον οὐχ ἦττον ὑπερφίαλον καὶ
 εὐόργιστον ἄνδρα, τὸν ἐκ Κρήτης Γεώργιον Τραπεζούντιον¹.
 Καὶ ἐκ μὲν τοῦ συνόλου τῶν κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀργυροπούλου
 γραφεισῶν τριῶν ἐπιστολῶν² γίνεται δῆλον, ὅτι τὴν Κωνσταν-
 τινούπολιν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὸ θέατρον τῶν ἀντεγ-
 κλήσεων τῶν δύο λογίων, καὶ δὴ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς δημοσίας
 διδασκαλίας καὶ εὐδοκιμησεως τοῦ Ἀργυροπούλου ἐν τῷ μου-
 σείῳ. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἰδίας σχολῆς προϊστάμενος φαίνεται ὁ
 Τραπεζούντιος ἐξ ὧν λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Ἀργυρόπουλος· Οὐ τῆς
 διδασκαλείου προστασίας ἀποστὰς, ἄλλοις τοῦ σεμνοῦ τούτου παρα-
 χωρήσεις ἔργου, οἷς γε προσήκει, αὐτὸς δ' ἐπὶ τὰ ὄρη καὶ τὰς
 ἐρημίας καὶ τὰ βάρανθρα τὴν διαίταν ζητήσεις καὶ μετὰ τῶν θη-
 ρίων, θηριώδης ὢν τοὺς τρόπους, συνοικήσεις; Οὐκ ἀπελάτης
 ἀντὶ διδασκάλου γενήσῃ, οὐ βοηλατήσεις, οὐκ ὀνηλατήσεις; Σὺ
 διδάσκεις ὅλως ἑλληνικῶς ἐπιχειρεῖς ὁ τὸ ἑλληνίζειν ἴσα τοῖς βαρ-
 βάροις ἀγνοῶν;³ Καὶ ἢ μὲν σχολὴ τοῦ Γεωργίου Τραπεζουντίου
 ἦτο πιθανώτατα ἰδιωτικὴ, δημόσιον δὲ χαρακτῆρα εἶχε μόνη ἢ
 τοῦ Ἀργυροπούλου. Ὅτι δὲ ὁ Τραπεζούντιος ὁ μακρότατον, ὡς
 γνωστὸν, χρόνον διατρίψας καὶ διδάξας ἐν Ἰταλίᾳ διέμενεν ἐν
 Κωνσταντινουπόλει περὶ ταῦτα τὰ ἔτη, διέλαθε μέχρι τοῦδε τοὺς
 γράψαντας περὶ αὐτοῦ. Ἀλάνθαστον δὲ περὶ τούτου μαρτυρίαν
 ἔχομεν τὸ ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ γραφέντι Μοναχείῳ κώδικι 537 κατ'

σαρίων· δεδιότες μὴ χαλεπήνης διὰ τὸ εὐόργιστον καὶ ἐν σ. 224· οὐ πέμπομέν σοι τὰ
 γεγραμμένα, εἰ μὴ ἐπαγγέλλοιο πρῶτον ἢ μὴν ἄνευ ἔριδος καὶ χολῆς καὶ διέναι καὶ
 ἀντειπεῖν, εἰ βούλοιο, καὶ πᾶσαν τῆς ψυχῆς ἀπελάσαι μῆνιν καὶ θυμὸν καὶ χόλον. Ἴδε
 περὶ τῆς ὑπερφροσύνης τοῦ Ἀργυροπούλου καὶ *Migne* Ἑλληνικῆς Πατρολογίας Τόμ.
 ΡΝΗ' σ. 990.

¹ Ἴδε περὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ *Vespasiano da Bisticci*; Giorgio Trabisonda
 § 1 παρὰ τῷ *Voigt* Die Wiederbelebung ἔκδ. β' Τόμ. Α' σ. 370, ὅστις λέγει περὶ
 αὐτοῦ er war ein allzu unerträglicher Mensch.— Πρὸβλ. *Legrand* Bibliographie
 hellénique Τόμ. Α' σ. XXXVI.

² Ἀργυροπουλείων σ. 68-106.

³ Ἀργυροπουλείων σ. 85, 10-17.

Ἀπρίλιον τοῦ 1446 σημείωμα, ὅτι ἔγραψε τὸν κώδικα ἐν τῇ νηὶ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως ἀποπλέων¹.

Ἦτο δὲ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὁ Ἀργυρόπουλος καὶ κριτῆς τοῦ δημοσίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀκόμη², πρὸς δὲ καὶ ἄρχων τῶν ἐκκλησιῶν³, ὡς προσονομάζεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς πρώτης τῶν πρὸς τὸν Τραπεζούντιον ἐπιστολῶν. Τοιοῦτο δὲ περιβαλλόμενος ἀξίωμα θὰ εἴφαινετο ἐκ πρώτης ἀπόψεως ἄπορον πῶς ἔγραψε περὶ τὸν αὐτὸν βεβαίως χρόνον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμονῆς τὴν πραγματείαν «Περὶ τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως, ἐν ᾗ καὶ ἀνάπτυξις τοῦ Ὄρου τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ γεγεννημένου», ἐν ἣ παρουσιάζεται ἀποδεχόμενος τὸ *filioque*⁴. Προεκλήθη δ' εἰς τὴν σύνταξιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ λαμπροτάτου καὶ περιφανεστάτου μεγάλου δουκός, εἰς ὃν καὶ ἀπευθύνεται. Οὗτος δὲ οὐδεὶς ἄλλος εἶνε ἢ ὁ Λουκάς Νοταρᾶς⁵. Εἰς τοῦτον δ' εὐαρ-

¹ *Hardt* Catalogus codicum graecorum bibliothecae Regiae bavaricae Τόμ. Ε' σ. 833.

² Τοιοῦτος παρουσιάζεται ἀκόμη τῷ 1451 ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον Ε' ἀναφορᾶς. Ἴδε Ἀργυροπουλείων σ. 129.

³ Ἀργυροπουλείων σ. 68 κῦρ Ἰωάννου διακόνου καὶ ἄρχοντος τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Ἀργυροπούλου. Ὅτι δὲ ἡ λέξις διακόνου ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιγραφῇ δὲν δύναται νὰ ἔχη ὀρθῶς ἐπειράθημεν νὰ ποδείξωμεν ἀνωτέρω σ. 16' σημ. 3.

⁴ Ἀργυροπουλείων σ. 107-128.

⁵ Τοῦ λαμπροτάτου καὶ περιφανεστάτου μεγάλου δουκός ἄνευ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ μνείαν ποιῶνται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς πραγματείας ταύτης πέντε τῶν κωδίκων, ἐν οἷς περιλαμβάνετο· κατὰ δὲ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Μαδριτείου κώδικος ἀπευθύνεται τῷ λαμπροτάτῳ καὶ περιφανεστάτῳ ἀνδρὶ κυρίῳ Λουκᾷ διερμηνευτῇ τῷ μεγάλῳ δουκί. Ὅτι δὲ ὁ Νοταρᾶς ἦτο πράγματι οὐ μόνον μέγας δοῦξ τοῦ στόλου, ἀλλὰ καὶ διερμηνευτῆς ἴδε Νέον Ἑλληνομνήμονα Τόμ. Δ' σ. 463. Οὐκ ὀρθῶς δὲ ὁ εἰς ὃν ἀπευθύνεται ὑπετέθη ὁ δοῦξ Φλωρεντίας Κοσμάς Μείδικος. Τοῦτο συνέβη παρὰ τῷ *Allatius* Graecia orthodoxa. Ἐν Ῥώμῃ. 1652 Τόμ. Α' σ. 400. — *Henr. Wharton* ἐν παραρτήματι τῆς τοῦ *Cave* *Scriptorum ecclesiasticorum Historia* σ. 109. — *Fabricius-Harles* *Bibliotheca graeca* Τόμ. ΙΑ' σ. 460. — *Hodius* *de graecis illustribus* σ. 204. Ἄλλ' οὐδὲ εἰς δοῦκα Λουκᾶν Δουκαρᾶν ἀπευθύνεται, καθ' ἃ λέγεται παρὰ τῷ *Migne* Ἑλληνικῆς Πατρολογίας Τόμ. ΡΝΗ' σ. 985 σημ. 6 καὶ σ. 992. — *Ehrhard* ἐν τῇ τοῦ *Krumbacher* *Geschichte der Byzantinischen Litteratur* σ. 22 (ἑλλ. μετάφρ. *Σωτηριάδου* Τόμ. Α' σ. 240) καὶ τοῦ κ. *Fijalek* ἐνθ' ἄν. σ. 4 (233). Ὄρθως δὲ ἤδη λέγεται ἀπευθυνομένη τῷ Λουκᾷ Νοταρᾷ ὑπὸ τοῦ *Νικολάου Κομνηνοῦ Παπαδοπούλου* *Historia gymnasii Patavini* Τόμ. Β' σ. 180.

μοστοῦσιν ἄριστα τὰ τε ἄλλα ὅσα λέγει ὁ Ἀργυρόπουλος ἐν ἀρχῇ τῆς πραγματείας Περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως καὶ τὰ περὶ τῆς ἀσχολίας τοῦ εἰς ὃν ἀπευθύνεται ἡ πραγματεία αὕτη περὶ τὴν θεολογίαν. Καὶ πράγματι εἶνε γνωστὸν, ὅτι ὁ Λουκάς Νοταρᾶς δὲν ἦτο ἄγευστος θεολογικῆς παιδείας. Οὐχ ἦττον δ' εἶνε γνωστὸν, ὅτι ὁ μέγας δούξ τοῦ στόλου ἐπρωτοστάτει μεταξὺ τῶν ἐχθαιρόντων τὴν ἔνωσιν ὑφ' οὗς ὄρους εἶχε ψηφίσει ἡ ἐν Φλωρεντία σύνοδος, καὶ ἡ ἀντίστασις αὐτοῦ ἐκορυφοῦτο εἰς τὸ λόγιον *Κρειπτότερόν ἐστιν εἰδέναι ἐν μέσῃ τῇ πόλει φακιόλιον βασιλεῦον Τούρκων ἢ καλύπτραν λατινικὴν*. Κατ' ἀντίθεσιν δὲ τοῦ Νοταρᾶ ὁ Ἀργυρόπουλος ἐτάσσετο μετὰ τοῦ Ἀποστόλη εἰς τοὺς ἐνθέρμους ἐνωτικούς τοὺς θεωροῦντας ἀναγκαίαν πᾶσαν ὑποχώρησιν χάριν τῆς προσδοκωμένης βοήθειας τῶν Ἑσπερίων. Ἀλλὰ παρὰ τὴν τραχύτητα τῆς τοιαύτης ἀντιθέσεως, ἣτις ἐχώριζεν εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα τὸν κληρὸν καὶ τὸν λαὸν, οἱ ἐνωτικοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν ἐκτὸς τοῦ νόμου, καὶ, ὡς πρότερον ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος, οὕτω μετ' αὐτὸν ὁ Κωνσταντῖνος οὐ μόνον ἕνεκα λόγων τιμῆς, ὅπως ἐμμείνωσιν εἰς τὰς δοθείσας ἐν Φλωρεντία ὑποσχέσεις καὶ εἰς τὸν ὑπογραφέντα Ὅρον, ἀλλὰ καὶ χάριν σαγηνεύσεως συμπαθειῶν ἐν τῇ Ἑσπερία μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως ἐφαίνετο τασσόμενος, καίπερ μὴ ἔχων μήτε τὴν θέλησιν μήτε τὴν δύναμιν νὰντιστῆ εἰς τὸ λαϊκὸν αἶσθημα. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται πῶς οἱ ἐνωτικοὶ ἐξηκολούθουν ἐλευθέρως ἐκφράζοντες τὰς γνώμας αὐτῶν, ἰδίως δὲ συζητοῦντες τὰ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὰς γνώμας τῶν Ἑσπερίων καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἀντιπρονοῦντας. Ἴδου ὁ λόγος, δι' ὃν λύεται ἡ τὸ πρῶτον γεννημένη ἐν ἡμῖν ἀπορία πῶς ὁ μὲν προεξέχων τῶν ἐνωτικῶν Ἀργυρόπουλος ἐξακολουθεῖ περιβαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ ἀξίωμα ἄρχοντος τῶν ἐκκλησιῶν καὶ διδάσκων ἐν ἐπισήμως ἀνεγνωρισμένη καὶ ὑποστηριζομένη σχολῇ, ὁ δ' ἐν τοῖς ἰσχυροτάτοις τῆς πολιτείας καὶ ἅμα τοῖς πρωτοστάταις τῶν ἀνθενωτικῶν τασσόμενος μέγας δούξ τοῦ στόλου Λουκάς Νοταρᾶς ζητεῖ καὶ λαμ-

βάνει παρ' αὐτοῦ συγγραφὴν ἀναφερομένην εἰς τὸ κυριώτατον τῶν ζητημάτων τῶν χωρίζοντων τὰς δύο ἐκκλησίας καὶ τὰ δύο ἐν αὐτῷ τῷ Βυζαντίῳ ἀντιδιαμαχόμενα στρατόπεδα.

Παρά τὸ λεπτολόγον τῶν ἐπιχειρημάτων καὶ τὴν ἀπὸ τῆς λογιότητος τῶν Ἑσπερίων ἀπορρέουσαν θεολογικὴν σοφιστείαν, ἣς πείραν εἶχε λάβει ὁ Ἀργυρόπουλος κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἐν Παταβίῳ σπουδῶν, ἡ πραγματεία αὐτοῦ δὲν ἔπεισε βεβαίως τὸν Νοταρᾶν. Ἀπήχησιν δὲ τῶν ἀντιλογιῶν, ἅς ἀντέτασσον εἰς τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν λατινοφρόνων οἱ ἐμμένοντες εἰς τὰ δόγματα τῆς ὀρθοδοξίας, εὕρισκόμεν μετὰ τὴν πρό ἐτῶν γραφεῖσαν Ἀντίρρησιν τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ ἐναντίον τοῦ Ἀργυροπούλου¹ ἐν τῇ ὑπὲρ τοῦ δικαιοφύλακος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Θεοδώρου τοῦ Ἀγαλλιανοῦ μακρᾶ Ἀνασκευῇ τοῦ ὑπὲρ τῆς δόξης Λατίνων βιβλίου Ἰωάννου τοῦ Ἀργυροπούλου² καὶ τῇ περὶ ἀγγέλων εἰς αὐτὸν ἀπαντήσῃ τοῦ Γεωργίου Γενναδίου³.

Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὸν Ἀργυρόπουλον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτε βλέπομεν αὐτὸν αἴρνης ἀποφασίζοντα νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ῥώμην. Μανθάνομεν δὲ τὰ περὶ τῆς ἀποδημίας τοῦ Ἀργυροπούλου ταύτης τὸ πρῶτον ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἀνεκδότου ἀναφορᾶς⁴ αὐτοῦ πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον Ε΄⁵. Βλέπομεν δ' αὐτὸν ἐν αὐτῇ διηγούμενον κολακικῶς καὶ σχεδὸν ἐξευτελιστικῶς, ὅτι πρὸς οὐδὲν

¹ Ἴδε ἀνωτέρω σ. η'.

² Ἀργυροπουλείων σ. 234-303.

³ Ἐν τέλει τῆς παρούσης Εἰσαγωγῆς.

⁴ Ὅτι εἶνε ἀναφορὰ δηλοῦται ἐκ τῆς ἐν τέλει φράσεως ἀνηνέγκαμιν τολμήσαντες τῆς τυπικῆς ἐν ταῖς ἀναφοραῖς τῶν Βυζαντινῶν, περὶ ἧς ἴδε Νέον Ἑλληνομνήμονα Τόμ. Ε' σ. 334 κ. ἑ.

⁵ Ἀργυροπουλείων σ. 129-141. Αὐτόθι ἐκδίδεται ἐκ τοῦ μόνοι κώδικος, ἐν ᾧ περιλαμβάνεται, τοῦ Παλατίνου 146 τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ. Ἄλλοτε δ' ἐσώζετο καὶ ἐν κώδιξι τοῦ Ἑσκουριάλου (*Plüer Itinerarium per Hispaniam* σ. 386). — *Hodius de Graecis illustribus* σ. 205. — *Fabricius - Harles* Τόμ. Α' σ. 461). Ἄλλ' οὔτε ἐν τῷ τοῦ Ἐμμανουὴλ *Miller* Catalogue des manuscrits grecs de la bibliothèque de l'Escorial. Ἐν Παρισίοις. 1848, οὔτ' ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ *Graux* Sur les origines du fonds grec de l'Escorial, ἐν Παρισίοις, 1880, γίνεται μνεία κώδικος περιλαμβάνοντος τοῦτο τὸ ἔργον τοῦ Ἀργυροπούλου.

ἐλογίσθη τούς ἀπὸ τοῦ μακροῦ πλοῦ κινδύνους, οὐδὲ γυναῖκα καὶ παῖδια καὶ τὰ τιμιώτατα καὶ πατρίδα καὶ φίλους καὶ βασιλέως ὑπηρεσίαν καὶ εὐμένειαν ¹, ἀλλ' ἀπεφάσισε νάναρρίψη τὸν κύβον ², ὅπως προσκυνήσῃ τούς ἱεροὺς καὶ θείους πόδας τοῦ πάπα ³. Ἀπεφάσισε δὲ ταῦτα, ὅτε ὁ τὰ πάντα ἄριστος καὶ τῆς σῆς ὅλως ἐξηρητημένος τυγχάνων θεοσεσίας ψυχῆς καρδινάλιος, ὁ πάντα ἀγαθὸς, τῆς ἐνταῦθα φερούσης ἀπτόμενος ὁδοῦ, πᾶσάν μοι πρόφασιν κωλύμης ἀνήρηκε, μετ' αὐτοῦ με συναπαίρειν κελεύσας ὅτι τάχος καὶ μηδὲν τῶν τῆς ὁδοῦ χαλεπῶν δυσχεραίνειν μηδ' ἀναβάλλεσθαι τὰ τῆς ἀπάρεως ταύτης . . . εὐχαῖς τοῦ μακαριωτάτου καὶ μεγάλου θαρρήσαντα πατρὸς, οὐπερ ἔνεκα καὶ τὸν παρόντα πλοῦν τολμήσειν ἐμέλλομεν ⁴.

Ἄλλὰ πότε ἐπεχειρήθη ἢ εἰς τὴν Ῥώμην ἀποδημία ἐκείνη τοῦ Ἀργυροπούλου; Ῥητῶς ὁ Ἀργυρόπουλος λέγει, ὅτι ἐπεκράτει ἤδη τελεία εἰρήνη ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἀντίθρονοί τινες καὶ ἀντιπάπαι . . . ἐκποδῶν ἀπελήλανται παντάπασιν ἀπεςκορακισθέντες καὶ τῷ τῆς ἀπωλείας καὶ ἀφανείας παραδοθέντες βαράθρῳ ⁵. Ταῦτα μόνον μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν τελικὴν στερέωσιν τοῦ πάπα Νικολάου κατόπιν τῆς τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1449 ἐπελθούσης παραιτήσεως τοῦ τελευταίου τῶν ἐκ τῆς συνόδου Βασιλείας προελθόντων ἀντιπαπῶν, καὶ ἰδίως τοῦ Φήλικος Ε', πρότερον δουκὸς τῆς Σαβαυδίας Ἀμαδαίου Η', ἔτι δὲ πιθανώτερον μόνον μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ (7 Ἰανουαρίου 1451) ἠδύναντο νὰ λεχθῶσι, καὶ δὴ μετὰ αὐτοῦ καὶ τῆς ἐν ἔτει 1453 στάσεως τοῦ Ῥωμαίου εὐπατρίδου Στεφάνου Πορκάρου, ἧς δὲν φαίνεται ὀηλουμένη διὰ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Ἀργυροπούλου ἢ ἔκρηξις καὶ καταστολή. Συμπίπτει δὲ ὁ χρόνος οὗτος καὶ πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἀποδειχθεῖσαν μέ-

¹ Ἀργυροποτιλείων σ. 131, 15.

² Ἀργυροπουλείων σ. 131, 21.

³ Ἀργυροπουλείων σ. 135, 16.

⁴ Ἀργυροπουλείων σ. 131, 6-14.

⁵ Ἀργυροπουλείων σ. 134, 9-23.

χρι τοῦ Μαρτίου 1450 τοῦλάχιστον παρουσίαν τοῦ Ἀργυροπούλου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐτι δὲ ἀκριβέστερον δύναται νὰ δρισθῇ ὁ χρόνος τῆς εἰς τὴν Ῥώμην μεταβάσεως αὐτοῦ ἐκ τῶν λεγομένων περὶ τῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀφίξεως τοῦ καρδινάλιου τοῦ παρορμήσαντος αὐτὸν νὰπέλθῃ πρὸς τὸν πάπαν. Πρόκειται βεβαίως περὶ καρδινάλιου γνωστοῦ ἐκ τῶν ἰσχυόντων μὲν ἐν Ῥώμῃ, ἄριστα δὲ γνωσκόντων τὰ τῆς ἐλληνικῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐπιδιωκόντων τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἐνώσεως. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν δύο μάλιστα, ὁ Βησσαρίων καὶ ὁ πρῶην Ῥωσίας Ἰσιδώρος. Ἄλλ' ὁ Βησσαρίων, ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ Νικολάου Ε', εὑρίσκετο ἀπὸ τοῦ 1450 μέχρι τοῦ 1455 ἐν Βονωνίᾳ, εἰς ἣν εἶχεν ἀποσταλῆ ὑπὸ τοῦ πάπα ὡς τοποτηρητῆς αὐτοῦ μετὰ τῆς ἐντολῆς νὰ προστατεύσῃ τὴν πόλιν ταύτην, τὴν ἐπέχουσαν τὰ δευτερεῖα μετὰ τὴν Ῥώμην ἐν τῇ παπικῇ πολιτείᾳ, καὶ ἄπασαν τὴν ἐπαρχίαν Αἰμιλίαν ἀπὸ τῶν στάσεων καὶ τοῦ κινδύνου τῆς μεταπτώσεως εἰς τὴν Βενετίαν, τὸ Μεδιόλανον ἢ τὴν Φλωρεντίαν¹. Ἄρα μόνον περὶ τοῦ Ἰσιδώρου δύναται νὰ γείνη λόγος, αὐτοῦ ἐκείνου, ὅστις εἶχε παραστῆ ὡς ἀρχιεπίσκοπος Ῥωσίας ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Φλωρεντίας, ἔπειτα δ' εἶχεν ἀναδειχθῆ καρδινάλιος καὶ ἐπίσκοπος Σαβίνης, τὸν δὲ Νοέμβριον τοῦ 1452 μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ πάπα Νικολάου, ὅπως πείσῃ τοὺς Ἕλληνας νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῆς Ῥώμης. Ἦγαγε δὲ τότε ἐκ Χίου καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα Λατίνους ἐπικούρους, μεθ' ὧν καὶ ἐγκατέμεινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρις αὐτῆς τῆς ἀλώσεως, περὶ ἧς καὶ ἔγραψε θρηνηδίαν². Ἀλλὰ δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ ταύτης τῆς ἀποστολῆς, ἀλλὰ περὶ τινος προτέρας, γνωστῆς, ὅσον οἶδα, ἐκ μόνου τοῦ περὶ Κωνσταντινουπόλεως ποιήματος τοῦ Οὐβερτίνου Πουσκούλου. Καὶ δὴ ὁ Πούσκουλος ἐν τῷ

¹ *Vast* Le cardinal Bessarion. Ἐν Παρισίοις. 1878 σ. 178 κ. ἐ. — *Rocholl* Bessarion. Ἐν Λειψία. 1904 σ. 87 κ. ἐ.

² Ἐκδ. *Migne* ἐν Ἑλληνικῇ Πατρολογίᾳ Τόμ. ΡΝΘ' σ. 953 κ. ἐ. — Ἐκδ. *Dethier* ἐν τοῖς *Monumenta Hung. Hist.* Τόμ. ΚΑ' μέρ. α' σ. 665 κ. ἐ.

ποιήματι τούτω, ἐν ᾧ κατὰ χρονολογικὴν τάξιν ἀφηγεῖται τὰ πρὸ τῆς ὑστεραίας τῆς ἐν Φλωρεντία συνόδου μέχρι τῆς ἀλώσεως, ποιεῖται λόγον καὶ περὶ πρεσβείας τοῦ Ἰσιδώρου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξ ἧς ἐπιστρέφει εἰς τὴν Ῥώμην ἄπρακτος¹. Ἀναγράφονται δὲ ταῦτα παρὰ τῷ Πουσκούλῳ ἀμέσως πρὸ τῶν περὶ τοῦ λατινόφρονος πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Μάμμα ἐγκωμίων, ὃν παριστάνει ὁ ποιητὴς ὡς μόνον τὸ ἐξῆς στήριγμα τῆς πίστεως, ἐπιφέρων περὶ αὐτοῦ

Cogitur irrisus patria decedere terra
exsul, et ipse petit Romam².

Πράγματι δὲ γινώσκομεν, ὅτι ὁ Γρηγόριος, καθαιρεθεὶς μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1450 σύνοδον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην τῷ 1452³. Ἄρα μεταξὺ τοῦ ἔαρος τοῦ 1450, ὅτε πιθανῶς συνῆλθεν ἡ σύνοδος ἐκεῖνη⁴, καὶ τοῦ 1452, ὅτε ὁ Γρηγόριος ἔφυγεν εἰς τὴν Ῥώμην, συνέβη ἢ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετάβασις τοῦ Ἰσιδώρου. Κατὰ ταῦτα τὴν εἰς τὴν Ἰταλίαν μετάβασιν τοῦ Ἀργυροπούλου, ἀκολουθήσαντος αὐτὸν ἐπιστρέψαντα εἰς τὴν Ῥώμην, πρέπει νὰ ποδεχθῶμεν συμβᾶσαν περὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1450, μῆνός τινος μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς εἰς τὴν μητέρα τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου μονωδίας, ἢ τὸ ἀργότερον τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1451⁵.

¹ *Ubertini Pusculi Brixienensis Constantinopoleos* Βιβλ. Β' στ. 205-231 ἐν ἐκδ. *Ellissen* *Analekten der mittel- und neugriechischen Litteratur* Τόμ. Γ' Παραρτ. σ. 31.—Ἐκδ. *Dethier* ἐνθ' ἀν. Τόμ. ΚΒ' μέρ. α' σ. 149 κ. ἐ.

² Ἐνθ' ἀν. στ. 246-7.

³ Πρβλ. Νέου Ἑλληνομνήμονος Τόμ. Δ' σ. 114.

⁴ *Κ. Οἰκονόμου* *Σωζόμενα ἐκκλησιαστικά συγγράμματα* Τόμ. Α' σ. 551 σημ. 3. — *Ἀνδρονίκου Δημητρακοπούλου* *Ἱστορία τοῦ σχίσματος*. Ἐν Λειψία. 1867 σ. 167 κ. ἐ — *Μ. Γεδεών* *Πατριαρχικοὶ πίνακες* σ. 467.

⁵ Ὁ Πουσκούλος μετὰ τὰ περὶ τῆς καθαιρέσεως τοῦ Γρηγορίου, εἰς ἃ παρεμβάλλει ἐν συνεχείᾳ, ὅπως μὴ διασπασθῇ ἡ ὁμοειδῆς διήγησις, τὰ περὶ τῆς εἰς Ῥώμην φυγῆς αὐτοῦ, ἐκθέτει τὰ κατὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Μωάμεθ, διαδεχθέντος τὸν πατέρα Μουράτ Β', ὅστις ἀπέθανε τῇ 5 Φεβρουαρίου 1451. Ἄρα ὁ χρόνος τῆς πρεσβείας τοῦ Ἰσιδώρου καὶ τῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀναχωρήσεως τοῦ Ἀργυροπούλου περιορίζεται πρὸς τὰ κάτω μέχρι τοῦ Ἰανουαρίου 1451 τὸ πολὺ.